

ПОСЕБНОСТ ОДНОСА СТРАТЕШКЕ КУЛТУРЕ И СТРАТЕГИЈЕ

Станислав Стојановић
Универзитет одбране у Београду,
Институт за стратегијска истраживања

Рад разматра специфичан однос стратешке културе и стратешке мисли, односно утицај стратешке културе на садржај и смер стратешких избора и одбрамбену оријентацију једног друштва. Општа је сагласност да стратешка култура, иако недовољно теоријски уобличен конструкт, врши значајан утицај на карактер и смер одлука које елита једног колективитета доноси у заштити фундаменталних националних вредности и интереса. Међутим, у покушају да се тај однос садржајније квалификује, посебно да се те релације квантификују, јављају се тешко решиви методолошки и други проблеми.

Једна од основних дилема која прати однос стратешке културе и стратегије јесте њихова различита филозофска, политичка, културолошка и сазнајна утемељеност, имајући у виду да је стратешка култура подједнако заснована на рационалним и, још више, ирационалним одређењима, док је стратегија примарно рационално утемељена активност. Наиме, стратешка култура подразумева укупност деловања географских, историјских, религијских, вредносних и других одређења једног колективитета, док стратешка мисао подразумева јасно методолошко и рационално вођено промишљање о начинима заштите виталних националних интереса. Из чињенице да је управо стратешка култура производ не само рационалних већ и ирационалних сила произилази тешкоћа њеног односа са стратегијом као ексклузивно интелектуалне активности највишег реда. Да ли је реално очекивати да стратешка култура, као феномен који није у пуној мери рационално утемељен, има јасно очљив утицај на стратегију као рационално просуђивање?

Не спорећи тешкоће које прате однос стратешке културе и стратегије, полазна хипотеза рада темељи се на ставу да стратешка култура утиче на значајне аспекте стратешке мисли, посебно када је реч о начину на који се перципира војна сила и њено коришћење у заштити примарних вредности и интереса једног друштва.

Кључне речи: *стратешка култура, идентитет, стратегија, војна сила*

Увод

Култура као приврженост специфичним формама понашања, као и онога што људи мисле о себи, друштву и свету у којем живе, све више постаје прворазредни фактор у обликовању начина на који људи дефинишу свој однос и понаша-

ње према вредностима ближег и даљег окружења. Стратешка култура као део политичке и укупне културе испољава снажан утицај на перцепцију и карактер односа једног друштва са својим стратешким окружењем, као и на садржај и смер стратешких избора и одбрамбене оријентације једног друштва. Чињеница да државе и друге политичке заједнице имају сопствени начин перцепције, интерпретирања и реаговања на догађаје у окружењу који је под мањим или већим утицајем локалне културе у значајној мери условљавају одређене специфичности у промишљању о безбедности и моделима примене силе. Такво становиште подразумева уверење да националне интересе и начине њихове заштите увек дефинишу актери који су нужно под утицајем разних садржаја стратешке културе.

Дебата о стратешкој култури постала је актуелна последњих неколико деценија и подстакла је поновно размишљање о коренима стратегије и стратешким изборима политичких заједница. Ерупција конфликта који су идентитетски мотивисани и који имају снажну културолошку димензију представљају значајне моменте који су подстакли актуелност концепта стратешке културе. Наиме, све израженија популарност етноцентризма, као концепта који је снажно укоренен на културолошким посебностима политичких и других заједница и предвиђања да ће такав етнички дефинисани оквир доминантно обликовати смер међународне политике у будућности, интензивира интересовање академске јавности на истраживању стратешке културе и њених домаћаја на смер и карактер односа у међународној заједници. Отуда дефинисање утицаја на избор одлука и стратешко понашање и деловање државе које културни обрасци једног друштва имају у домену безбедности данас представља посебно привилеговану тему студија безбедности.

Концепт стратешке културе има полазну тачку у ставу да стратешко понашање у домену безбедности није само функција материјалних могућности и ограничења у спољњем окружењу, већ да и културолошки, идентитетски и нормативни садржаји имају значајан утицај на мотивацију и делање држава и њихових политичких елита. Исто тако, предвиђање стратешког понашања на матрици о универзалној рационалности актера нису примерени модели у тумачењу стратешких исхода. Такав став потврђује чињеница да постоје бројне стратешке опције за државе, али се оне скоро конзистентно опредељују за одређени тип политике.¹ То значи да стратешка култура представља концепт који нуди детаљније објашњење разлика међу државама у погледу начина промишљања безбедности и модела примене силе.

Обнављање интереса за разматрање утицаја који култура има на стратешко размишљање и одлучивање прате и бројна ограничења, а такви напори су праћени израженим недостатком прецизности и конфузијом. Не доводећи у питање огроман утицај вредносних димензија стратешке културе на оквире дефинисања националних вредности и интереса, однос стратешке културе и стратегије је специфичан. Посебно снажно обележје представља примарна вредносна утемељеност стратешке културе и примарна рационална перцепција стратегије. Следствено томе, пажњу заслужује питање у којој мери су културни обрасци држава у сагласју са рационалним контекстом њиховог стратешког одлучивања. Отуда је настојање да се проникне у везу између основних постулата стратешке културе и стратегије захтев велике важности.

¹ Mikel Vedby Rasmussen, «What is the Use of It: Danish Strategic Culture and Utility of Armed Forces», *Cooperation and Conflict : Journal of the Nordic International Studies Association* Vol. 40 (1): 67-89.

Вишеслојни основи стратешке културе

Људско деловање има контекст културе и представља једну од покретачких сила њиховог размишљања и понашања, што потврђују културни обрасци који обележавају њихов свакодневни живот. Снажна културна детерминација бројних друштвених појава, посебно оних који најнепосредније одређују природу једне политичке заједнице, даје за право мишљењима који култури приписују судбински значајан утицај на живот људи и заједница у којима живе.² Стратешка култура, као део укупног културолошког корпуса, има посебно место у дефинисању и односа једне заједнице према другима и оквира за перцепцију сопственог постојања, испољавајући директно или индиректно ефекте на одлуке и понашање индивидуа и друштвених група.

Политичка историја човечанства потврђује чињеницу да постоји значајна разлика између држава у погледу начина размишљања о безбедности и модела за коришћење силе, што се може приписати утицају стратешке културе на профилисање посебних стратешких националних стилова. Залагање Сун Цуа за познавањем себе и других јасно је указивало на значај културолошког контекста у дефинисању односа према најзначајнијим питањима безбедности и опстанка политичких заједница. Клаузевиц је, такође, сматрао да је субјективна страна рата, која се константно мења, посебно обликована стратешким културама зараћених страна. Био је убеђен да је рат сукоб двеју воља, а воља за ратовањем јесте производ моралних фактора који би могли да се сматрају културом.³

Стратешка култура као концепт који подразумева утицај културолошких фактора на стратешко понашање, односно јединствену колективну перспективу, подразумева широк спектар различитих садржаја који су резултат бројних природних, посебно друштвених фактора. Реч је о сложеном и још више еластичном концепту чија социјална утемељеност представља амалгам различитих манифестација бројних друштвених процеса.

Концепт стратешке културе је споран појмовни конструкт, имајући у виду да није ни концептуално ни вредносно до краја утемељен, нити логичан и довољно јасан. Теоретичари не могу да се сложе око тога шта је појам стратешке културе, а неодређености које прате наведену синтагму имају за последицу недостатак дефиницијске јасноће дискусије око овог концепта.⁴ Бројни су аспекти значајног разилажења, посебно када је реч о садржају који чине конструкт појма стратешке културе, имајући у виду огромну растегљивост садржаја који се сматрају изразом стратешке културе. У том смислу често се наглашава да комплексност и појмовна неухватљивост стратешке културе произилази не из онога шта стратешка култура укључује него шта искључује.⁵ А приступ да је стратешка култура теорија свега води ка закључку да таква теорија постаје теорија ничега.⁶

² Ђуро Шушњић, Теорија културе, Завод за уџбенике, Београд, 2015, стр. 9.

³ Colin Gray, „Out of the Wilderness: Prime time for strategic Culture” National Institute for Public Policy, Publication No. 0004, 2006.

⁴ Colin Gray, исто.

⁵ Rashed Uz Zaman, „Strategic Culture: A Cultural Understanding of War”, <http://dx.doi.org/10.1080/01495930802679785>

⁶ Colin Gray, исто, р.17.

Када је реч о појмовном одређењу стратешке културе јасно је да нема универзално прихватљиве дефиниције, при чему нема ни сагласности око садржаја тог појма. Углавном, у различитим периодима развоја концепта стратешке културе мењали су се дефинишући оквири његовог дефинисања. Најпре су то били кључни чиниоци, као што су физичко окружење, историјско и политичко искуство, да би касније, у складу са измењеним приступом стратешкој култури, полазни аспекти дефинисања постали стратешки актери. Према мишљењу Снајдера, стратешка култура је сума идеја, условних емотивних одговора и образаца и навикнутог понашања које деле чланови националне стратегијске заједнице у односу на нуклеарну стратегију.⁷ Греј, као снажан заговорник идеје о значају културолошког контекста и националног стила, дефинише стратешку културу као вид размислања и акције који се односи на употребу силе, а који произилази из перцепције националног историјског искуства, тежњи ка самоодређењу и за државу особених искустава.⁸ У својим каснијим радовима Греј дефинише стратешку културу као истрајавање, не вечно, друштвених преносивих идеја, ставова, традиције и навика, као и омиљеног начина деловања који су, мање или више, карактеристични за безбедносну заједницу, засновани на географском простору који обавезно има јединствено историјско искуство.⁹ За Ермарта стратешка култура представља широко распрострањене, веома утицајне и трајне ставове, погледе и преференције на националну безбедност, који обликују понашање и политику неке државе.¹⁰

Лонгхарст сматра да се стратешка култура најбоље може дефинисати као „карактеристичан скуп веровања, ставова и навика када је у питању употреба силе, који се чува унутар колектива а који постепено настаје кроз дуготрајан историјски процес.“¹¹ У дефинисању појма стратешка култура Смит прави разлику када је реч о појмовима политичке и стратешке културе. Према његовом мишљењу стратешка култура је дериват политичке културе; међутим, док се политичка култура односи на одговарајуће ставове заједнице према моделу власти и моћи, стратешка култура се примарно односи на ставове према националном стилу ратовања.¹² У свом у поимању стратешке културе Џонстон истиче да се у садржајном смислу она састоји од низа претпоставки о улози рата у људском деловању и ефикасности употребе силе које се испољавају у облику ограничених, хијерархијски устројених стратешких приоритета, чије првенство је неупитно, а које су постојане у времену.¹³

⁷ Jack Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations, R-2154-af, Santa Monica: Rand Publications, 1977, p. 8*

⁸ Colin Gray, *Nuclear Strategy and National Style, Hamilton Press, 1986*

⁹ Colin Gray „*Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back*”. *Review of International Studies* 25: 49-69. 1999

¹⁰ Ermarth, W. Fritz, „Russia's Strategic Culture: Past, Present, and... in transition? Defense Threat Reduction” Agency Advanced Systems and Concepts Office, *Comparative Strategic Cultures Curriculum*, 2006

¹¹ Kerry Longhurst, *Germany and the use of force, Manchester University Press, Manchester and New York, 2004, p 17.*

¹² Stephen B. Smith, *The Geographic Origins of Strategic Culture*, *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, Baku, p. 42.

¹³ Alastair I. Johnston, „*Thinking about Strategic culture*”, *International security, 1995, Vol. 19 No.*

У настојању да дефинише методолошки оквир у тумачења појма стратешка култура који би имао довољну општост, Вилијамс је идентификовао идеал, документарност и друштвеност као опште категорије које суштински чине конструкт тог појма.¹⁴ Категорија идеала сагледава културу као стање или процес људске савршености и у бити подразумева вредности које имају свевремени значај за људско деловање. Документарност је категорија која културу сагледава као мноштво интелектуалног и имагинативног напора људи да се људска мисао и искуство забележи кроз различите форме уметничког израза. Категорија друштвеног представља онај аспект стратешке културе који се тиче особености начина живота који своје значење и вредности потврђује кроз институционалне оквире и свакодневно понашање људи и њихових заједница. Све три категорије морају да буду узете у обзир, јер ниједна од њих, ако није у корелацији са друге две, не може да обезбеди свеобухватну дефиницију културе.

Теоретичари се не слажу ни и у погледу извора који обликују стратешку културу, односно око питања шта је то што креира садржаје који потврђују посебност једне стратешке културе. Ексклузивност географског положаја, специфичност историјског и политичког искуства, религијска уверења и митолошко наслеђе представљају факторе који се најчешће наводе као фактори који доминантно дефинишу стратешку културу и њен однос према питањима националне безбедности. Наведени фактори дају могућност да стратешка култура буде сагледавана као резултат различитих физичких, политичких и социокултурних група извора. Када је реч о физичкој групи извора, наводи се утицај географије, климатских услова и природних ресурса. У оквиру политичке групе извора истиче се историјско искуство, политички систем веровање елите. Митови, симболи и писани споменици су аспекти социокултурне групе извора стратешког културног идентитета.¹⁵

Географија као извор стратегијске културе није нова идеја. У основи те идеје географски контекст јесте мајка историје, па према томе и позорница за културни развој политичких заједница. Током своје целокупне историје људи развијају различите стилове сопственог организовања, како би својим потребама примерили локално окружење. Насељавајући одређене просторе са различитим географским карактеристикама, људи изграђују различите обрасце обитавања на тој територији како би осигурали сопствени опстанак. Ти обрасци се преносе са генерације на генерацију, што их води ка развијању посебног становишта о индивидуалном и друштвеном животу, и тако постају део њиховог културног идентитета. Снага којом природно окружење утиче на људе и њихово политичко организовање представља моћан аргумент за тврдњу да географија представља најбољу полазну основу за испитивање корена различитих стратешких култура.¹⁶

Идеја да је географија полазиште стратешке културе и да испољава снажан утицај на интензитет односа једног народа са својим суседством присутна је у људској мисли од најранијих времена. Хипократ је сматрао да се разлике у карактеру

¹⁴ *Rashed Uz Zaman*, исто.

¹⁵ Драган Симић, Светска политика, међдржавни и међународни поредак, светска политика и глобални односи, *Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 183.*

¹⁶ Stephen B. Smith, *исто.*

између људи могу објаснити климом и географијом простора на којем живе. Био је уверен да географија и клима непосредно дефинишу карактер појединаца, али и карактер и природу друштвених колектива. Слична размишљања налазимо код Херодота, а касније код Монтескијеа, Канта и представника геополитичких школа. Познато је да друштва која су окружена суровим географским условима, или су изолована од других, испољавају тенденцију аутархичности и врло су резервисана према другим етничким и политичким заједницама.

У размишљањима о утицају географије на стратешку културу посебно се наглашава да она чини угаони камен специфичног стила ратовања и одбрамбене оријентације.¹⁷ У прилог том ставу Смит наводи дихотомију континенталних и морских сила, наглашавајући јасан контраст између острвских и континенталних сила који се не одражава само на величину и структуру војне силе, већ и на њихове стратегијске оријентације. Многи од великих ратова у историји између морских и континенталних сила, као што су ратови између Атине и Спарте, Картагине и Рима, Бритније и Француске и Немачке, укључујући и надметање САД и Совјетског Савеза иду у прилог аргументацији наведеног става.

Бројни су теоретичари који сматрају да су људи, пре свега, оно што од њих начини њихова историја или, још прецизније, људи су оно што мисле да би требало да буде њихова историја.¹⁸ Начин на који се чувају сећања на важна историјска дешавања, посебно начин њихове интерпретације, представљају обележја националног идентитета која снажно утичу на садашњост и доношења одлука о стратешки важним питањима сваке политичке заједнице. Постоји снажно уверење да, када је реч о памћењу уопште, наш доживљај садашњости у великој мери почива на нашем знању о прошлости. Историја као памћење је примарно субјективан доживљај прошлог и служи примарним потребама заједнице, имајући у виду да садашњост прошлога представља посебно значајан део колективног бића. Историјско наслеђе и акумулирано искуство постају моћан детерминишући фактор стратешког размишљања о природи државних односа према актерима у ближем и даљем окружењу.

Стога теоретичари који привилегују позицију историје у формирању стратешке културе верују да географија обезбеђује основу, али је историја та која обликује културу. То значи да географска реалност не одређује културу већ позорницу, дозвољавајући историји да да облик култури, па се због тога она може сматрати примарним извором стратешке културе.¹⁹ Византијско царство, које је током највећег дела своје хиљадугодишње историје било окружено моћним непријатељима, изградило је стратегијски стил који је подразумевао велику флексибилност у спољнополитичком деловању и обезбеђивало опцију краткотрајног рата, чиме је настојало да избегне фронтални удар из више правца на сопственој територији. Русија се у већем делу своје историје суочавала са великим спољашњим претњама сопственој безбедности, док је Кина ретко била изложена угрожавањима усмереним против посебности њеног начина друштвеног организовања. Такав историјски различит контекст имао је значајан утицај на њихов стил ратовања и карактер стратегије.

¹⁷ Stephen B. Smith, *исто*, стр. 47.

¹⁸ *Исто*, стр. 51.

¹⁹ Stephen Smith, *исто*, стр. 51.

Иако неке политике и стратешки стилови могу да имају сличну географију, флуидност људског елемента дозвољава историји да обликује многобројне јединствене начине погледа на свет. Апострофирајући значај социјалних фактора у одређењу садржаја стратешке културе, Смит тврди да је безбедносна стратешка култура друштвене заједнице *sui generis*, јер не постоје две политике које имају идентичну историју.²⁰ Наглашавајући значај људског фактора у профилисању стратешких стилова, Смит сматра да разумевање комбинације географског, историјског и социјалног контекста представља адекватну методолошку матрицу поимања стратешке културе.

Религија спада у најважнија идентитетска обележја савремених држава, а њена интерпретација представља незаобилазан фактор у формирању стратешке културе. Као специфичан поглед на свет и вредносно утемељени систем, религија има огроман утицај на бројне садржаје живота људи и њихових заједница, испољавајући веома снажну социјално интегративну функцију. Јасно је да таква социјална моћ вредности и норме религијског контекста утиче на стратешку културу бројних етничких колективитета широм света.²¹ Вредности религијског дискурса пружају заједници референтне тачке у смислу „доброг“ и „зла“, које имају велики утицај на начин интерпретације стратешких опција и одлука и које легитимизују стратешке политике. Однос верских учења према рату и политичким садржајима односа међу различитим друштвима представља нарочито комплексан конструкт стратешке културе, посебно ако се има у виду да су рат и религија опречне појаве, које су тако често једно друго одређивале. Снага верског фактора као важног чиниоца стратешког понашања посебно добија на значају интензивирањем глобалних тенденција инсталирања универзалне културе, при чему она има нарочит интензитет у друштвима која имају несекуларну традицију.

Митови као наративи о херојима и јунацима и њиховим натприродним способностима, божанствима и другим натприродним бићима и догађајима из прошлости имају снажан утицај на колективна идентитетска одређења, укључујући и однос према најзначајнијим колективним вредностима и начинима њихове заштите. Зато они представљају важне садржаје стратешке културе и основ су културолошких груписања. Подједнако могу да буду и стабилизујући, али и дестабилизујући фактор у процесу изградње стратешког културног идентитета унутар једне заједнице. Реч је о корпусу веровања који изражавају фундаменталне, углавном несвесне или политички претпостављене вредности друштва. Суштина везе између колективног идентитета и мита јесте у томе што се у миту чува оно што је најважније за једну нацију или државу, посебно за њихов морални концепт. Другачије речено, мит је базична нарација једног народа која опстаје упркос протоку времена и променљивости идеологија. Митови имају посебну улогу у кризним временима, као што је период успостављања државних заједница, као и у периодима несигурности и неизвесности око опстанка државне заједнице. У таквим специфичним околностима мит посвећен војевању, храбрости, подношењу жртве за више циљеве има изузетну улогу и, са етичког становишта, сматра се посебно значајним.²²

²⁰ *Исти аутор тврди да примат даје географији у односу на историју, тврдећи да су стратешки стилови утемељени у географији и да су обликовани историјом.*

²¹ Kim Jiyil, „Cultural dimension of strategy and policy”, <http://www.StrategicStudiesInstitute.army.mil/>

²² Грчка митологија представља пример снажног утицаја мита на настанак различитих модела стратешке културе и различитих приступа безбедности политичке заједнице. И данас могу да се препознају две стратешке традиције, од којих се једна темељи на моделу ратничког Ахила и друга која узима модел Одисеја и његове идеје уздржавања и помирења. Стратешка традиција која је заснована на Ахилу

Разматрани фактори потврђују вишеслојне основе стратешке културе. Јасно је да су најзначајнији аспекти стратешке културе примарно вредносно утемељени садржаји и фактори. Ако се изузме географија, као фактор, сви остали фактори су вредносног, односно идејног карактера. Историја, вредности, идеологија, политика, религија и остале димензије културе, који утичу на управљање стратешким акцијама и понашањима, много су више субјективни него објективни ентитети.²³ Већина њих делују не снагом рационалних разлога већ снагом емоција, подстичући осећај националног поноса и престижа, али и егоизма, анксиозности и фрустрација.²⁴ То даје и нарочиту посебност стратешкој култури, стављајући њен утицај на стратешко мишљење и понашање у тешко предвидљиве оквире. Отуда, једна од тешкоћа које прате расправу о концепту стратешке културе јесте однос рационалног и ирационалног у процесу доношења стратешких одлука.

Рационална утемељеност стратегије

Стратегија је одувек била знање и вештина највишег нивоа промишљања стратегијске реалности једног политичког колективитета, без обзира на то да ли је реч само о вођењу војске или о вођењу рата и примени свих инструмената националне моћи. Као свеобухватно становиште државе о начинима заштите виталних националних интереса, стратегија настоји да обезбеди што примеренији одговор на угрожавања која долазе из конфликтно одређеног стратешког окружења. То значи да стратегија треба да буде основ ефикасности стратешке праксе и оптималне контроле над тенденцијама анархичности које у континуитету карактеришу стратешко окружење. Другим речима, основна идеја стратегије као осмишљеног деловања јесте да стратешка позиција и карактер њене стратегијске реалности буду мање драматични и продукт спонтаности и стихије, а темељне вредности адекватно и дугорочно обезбеђени.²⁵

види свет као анархичну арену где је моћ и брутална физичка сила основ гаранције безбедности. С друге стране, стратешко мишљење које је засновано на миту о Одисеју тврди да се мир и безбедност могу достићи кроз прагматичне приступе, укључујући и сарадњу с другима.

Библија, посебно Стари завет, такође својим садржајем упућује на одређени тип стратешког понашања. Неприкосновеност моћи Јехове и беспоговорна послушност јесу одреднице стратешког понашања изабраног народа као претпоставка његовог опстанка. Мит о борби Давида са Голијатом симболизује вечни тријумф добра над злом, победу јунаштва над оружјем и ума над снагом. Јасна порука мита о Давиду за јеврејска племена као припаднике „изабраног народа“ била је да нема противника који може да их победи без обзира на снагу и средства којим располажу ако је њихова борба праведна а вредности које бране узвишене. Исто тако, мит о Давиду снажно наглашава веру као носећи елемент моралне снаге победничке стратегије.

Косовски завет и мит о „небеском народу“ који је позван да брани универзални основ моралности и правде представља осу духовног идентитета српског народа и доминантна традиција његове стратешке културе. Етичка и аксиолошка вредност косовског мита, у којем доминира идеја *величине и посебности једне политичке заједнице* ствара одређено поимање националне безбедности и има огроман утицај на дефинисање односа српског народа према изазовима стратегијске реалности у највећем делу њихове историје.

²³ Kim Jiyil, *ucmo*.

²⁴ Nayef Al-Rodhan, „Strategic culture and Pragmatic National Interest“, *CONFLICT AND SECURITY*, July 2015.

²⁵ Д. Глишић, „Утицај стратешке културе на стратешко мишљење и деловање Сједињених Америчких Држава у домену националне безбедности на почетку 21. века“, Завршни рад, ГШУ ВА, Београд, 2018, стр. 3.”

Намеће се дилема да ли је стратегија само вештина која је одређена сетом здраворазумских правила или је то активност чија рационална утемељеност представља њено суштинско одређење. У основи, стратегија се поима као избор средстава којима актери треба да постигну циљеве, а рационална заснованост тог процеса представља важну премису за закључак о снажној рационалној утемељености стратешког мишљења. Војна мисао, такође, потврђује уверење да стратегијско мишљење, које треба да елиминира елементе спонтаности у егзистенцији једног народа или државе, примарно представља умну активност.²⁶ То важи посебно данас када комплексност модерних друштава наставља да још снажније креира конфликтну заснованост интерних и екстерних социјалних релација. Ресурси знања представљају снажан подстрек реafirмацији стратегијског приступа реалности, тим пре што највише добро једне државе није датост већ задатост, што значи потребу за значајним мисаоним напором у стратешком промишљању путева за очување виталних националних вредности и интереса.²⁷

Велики је број војних теоретичара који су умни контекст сматрали за најзначајније одређење стратегије, наглашавајући знање као суштинску претпоставку за изградњу способности за стратегијско промишљање стварности. Крајем 18. века Џоли Маизерој у својој књизи „Теорија рата“ наглашава да „...прављење рата је ствар рефлексива, комбинација идеја, предвиђања и дубоког закључивања и коришћења расположивих средстава... Да би формулисала планове стратегија разматра однос између времена, простора, средстава и различитих интереса, и сваки фактор узима у обзир ... што је област дијалектике, другим речима, закључивање које је највиша способност ума“.²⁸

Клаузевиц, утемељивач модерне стратешке мисли, недвосмислен је у ставу да је за разумевање стратегије од примарног значаја разумевање рата, јер основни захтев који се поставља пред стратегију јесте како победити у рату. Због тога било која дискусија о стратегији мора своје полазиште да темељи на разумевању природе и суштине рата као најдрастичнијег друштвеног сукоба. Исто тако, рат није само бесмислено убијање већ инструмент који служи да би се постигли политички циљеви, што га разликује од других типова насиља. Управо због тога било би погрешно третирати рат као ништа више од насиља, јер он има своју динамику која га чини незграпним инструментом ако изостане адекватна стратегија.²⁹ То значи да ако рат нема одређени легитимитет који му обезбеђује стратегија онда он представља насиље. Без стратегије моћ је изгубљено оруђе, односно безвредно убијање може да буде само злочин. Другим речима, стратегија као основ победе треба да буде различита од сирове моћи.³⁰

Сврха стратегије је уверавање противника у немогућност да постигне своје циљеве, односно управљање ратом и у дефинисаном степену контрола непријатеља и форме рата. Зато је стратегија, или би требало да буде, рационални процес. Кла-

²⁶ Robert Kenedy, „The elements of strategic thinking“, Teaching Strategy: Challenge and Response, Strategic Studies Institute, U.S.Army War College, 2010, p. 6.

²⁷ Душан Вишњић, Стратегија државе као судбина нације, ВИЗ, Београд, 2006. стр. 98.

²⁸ H. Strachan, „The lost meaning of Strategy“, Strategic studies A Reader, edited by T. Mahneken, J. Maiolo, Routledge, New York, 2008, p. 422.

²⁹ T. Mahneken, J. Maiolo, Strategic studies A Reader, Routledge, New York, 2008, p. 2.

³⁰ Richard Betts „Is Strateg an Illusion“ Internal Security.

узевиц наглашава да нико не почиње рат, или не би требало да га започне, без претходне јасне мисли шта планира да постигне и како планира да управља ратом. Другим речима, успех у рату зависи од јасне артикулације политичких циљева и развоја одговарајуће стратегије.³¹

За Бродија је стратегија много више од практичне примене неколико здраворазумских правила, због чега мора да се изучава методично, наглашавајући значај ригорозног проучавања научених лекција из ратова вођених у прошлости. Броди инсистира на научном приступу у проучавању стратегије, наглашавајући захтев да стратегија постане социјална наука слично као економска наука, јер обе полазе од основних поставки о људским односима. Наравно, методичност у изучавању стратегије није гаранција да се нужно дође до правих одговора, али третирање стратегије као науке отвара пут ка постављању правих питања.³² На сличан начин размишља и Јаблонски, при чему наглашава да је тешко тврдити да је стратегија наука, или да би она требало да буде наука, у смислу природних наука. Међутим, за њега нема дилеме да би стратегија требало да буде интелектуална дисциплина највишег реда.³³

Према мишљењу Греја стратегија није ни политика нити битка; она је најпре мост који повезује политику и битку.³⁴ Исто тако, може се рећи да стратегија није ни вештина нити наука, она је на одређени начин и једно и друго. Вештина као стваралачко умеће подразумева способност да се мисли стратегијски кроз искуство, посматрање и учење. Као наука, стратегија подразумева мисао која захтева тежњу ка знању које, поред осталог, укључује препознавање и дефинисање стратегијских проблема, прикупљање и анализу информација и формулисање и тестирање могућих решења.³⁵ То значи да знање представља кључну претпоставку у процесу изградње способности за стратегијско промишљање безбедности и путева за њено достизање и унапређење.

Подручје истраживања стратегије као брижљиво утврђеног пројекта тиче се стратегијске стварности, која је у савременим условима подложна тешко сагледивим променама, имајући у виду и несагледиве домете технолошког прогреса, при чему ти технолошки домети свој најпунији одраз имају, пре свега, у војној делатности. Бројни аспекти технолошког развоја савременог доба допринели су да актуелни ратови постану комплексан, свепрожимајући друштвени феномен, који подразумева ангажман свих расположивих ресурса и знатно шири контекст акција и мера које друштво треба да предузима у заштити темељних вредности и интереса. Нови садржаји рата као тоталног сукоба утицали су на то да објекат истраживања стратегије превазиђе садржаје ратоводства и обухвати бројне невојне аспекте одбрамбеног организовања државе, односно делатност која захвата функцију одбране државе у целини.

³¹ Много је примера који указују да понекад државе се упуштају у рат без јасних и достижних циљева и стратегије за њихово достизање. Пример Француске у време Наполеона, Немачке у I и II светском рату, САД у Вијетнаму потврђује да су наведене земље побеђивале у многим биткама али да су губиле ратове захваљујући непримереним стратегијама.

³² *Bernar Brodie, „Strategy as a Science”, Strategic studies a Reader, edited by T.Mahneken, J.Maiolo, Routledge, New York, 2008, p. 8-21.*

³³ *David Jablonsky, „Why is Strategy difficult” Guide to Strategy, US Army College, February 2001.*

³⁴ *Colin Gray, „Why strategy is difficult”, Strategic studies A Reader, edited by T.Mahneken, J.Maiolo, Routledge, New York, 2008, p.394.*

³⁵ *Robert .Kenedy, исто, сmp. 15.*

За стратегијску мисао, која дефинише основни дискурс једне политичке заједнице, значајно је да ли је таква мисао остварива, односно колико је успешна. Отуда, стратегија, као примарно промишљање позиције државе у стратегијској стварности, треба да буде ваљано организована и непротивуречна замисли пожељног,³⁶ односно, као такве, оне подразумевају одређену менталну слику пројектоване стварности. Непротивуречне замисли пожељног суштински се свode на избор и селекцију средстава циљева ради достизања пројектованих циљева. Наравно, однос средстава и циљева представља неуралгично језгро остварљивости било које стратешке замисли.³⁷ Баш због тога, стратегијско мишљење треба да буде, у погледу средстава и циљева, рационалан избор и да, пре свега, узме у обзир расположива средства.

Размишљање о рату упућује на став да је он производ људског духа, јер практиковање рата подразумева посебне менталне облике и поступке.³⁸ Акције које се тичу рата захтевају посебни духовни профил, одређен тип поимања ствари и одређен тип менталних способности и концепција. Темељно проучавајући рат, Клаузевиц је закључио да су све ратне акције прожете снагом интелигенције и њеним ефектима. Због тога питање – како мислити да се не би чинило било шта и било како,³⁹ представља суштински захтев који се поставља пред стратегијску мисао и треба да обезбеди што конзистентнији однос између акције и мисли. Трансформација савременог рата и све бројнији фактори неизвесности и ризика који карактеришу савремену реалност, више него икада раније захтевају да се има јасна мисао о ономе што намерава да се чини и идеје како то постићи. Случајност и спонтаност у примени расположивих средстава, како тврди Кенеди, не могу се сматрати стратегијом.⁴⁰ Стара тежња стратегије била је и остаје да се умање непогодности случајности која карактерише свако делање.

Наведени ставови не отклањају све дилеме у примарну рационалну заснованост стратешке мисли. Има аутора који заговарају тезу да је стратегијска мисао много више од рационалне акције и да успешна стратегија не долази од ригорозних анализа већ од посебног стања мисли. Према мишљењу Кенедија, мисао „стратегга, која проницљиво и доследно води ка испуњењу циља... покреће мисаони процес који је у основи креативан и интуитиван више него рационалан”.⁴¹ Наравно, како сматра исти аутор, стратези не одбацују анализе и без њих тешко могу да буду стратегијски креативни, али им оне служе само да стимулишу своју креативност, да провере идеје које им се јављају и да предвиде стратегијске последице тих идеја. Зато Кенеди сматра да су стратези рођени, што значи да се не стварају.⁴²

³⁶ Драган Симић, исто, стр. 182.

³⁷ Исто.

³⁸ Lucian Poirier, „Misliti strategijski”, *Strategiquement*, br. 49/9.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Robert Kenedy, исто, стр.15.

⁴¹ Исто, стр. 25.

⁴² Међутим, исти аутор сматра да ментални склоп стратега може на одређени начин да буде репродукован код људи који имају мањак природног талента за стратегију. За то постоје специфични рационални концепти и приступи који помажу развој менталног склопа који може да има предиспозиције за креирање супериорних стратегијских идеја, Robert Kenedy, *исто*, стр. 25.

Без обзира на то колико су наведени ставови о интуитивним и другим одређењима стратешке мисли коректни, царство неизвесности, какво је савремено окружење, захтева стратегију, као примарно мисаону активност, која треба да систематизује и методички води истраживање услова рационалности акције и рационалности избора инструмената националне моћи. У основи, стратегијско разматрање позиције једног колективитета примарно треба да дефинише његове интересе и циљеве, да процени шта те интересе и циљеве угрожава и да, на крају, понуди инструменте за њихову заштиту.⁴³ Таква методолошка матрица треба да буде основа да стратегијско мишљење осигура стратегијску припремљеност државе за интегрисану примену расположивих средстава како би се постигли жељени национални циљеви. Другим речима, стратегија подразумева јасно методолошко и рационално вођено промишљање о начинима заштите виталних националних интереса. Наравно, исходи стратегије нису гарантовани, јер рат није само мисаоно пројекат већ и дело људи, због чега је праћен бројним неизвесностима.

Културолошки основи стратегије

Стратегија као програмски оквир за очувања најзначајнијих вредности једне политичке заједнице има бројне изворе, али су стратешки одговори увелико засновани на утицајима стратешке културе. Разумевање тих утицаја на политику, безбедност и одбрану јавља се као посебно значајно. То није ново интересовање, јер су се и раније увиђале разлике између појединих друштава и њихових култура у нивоу спремности да прихвате рат, затим у формулисању стратегије и њеном спровођењу, начину вођења оружане борбе, тактичким поступцима и борбеном моралу.

Стратешка култура као посебна безбедносна или војна визија и аналитички објектив обезбеђује важан оквир сагледавања реалности и пружа примеренији увид у мотиве понашања других држава. Наглашавајући значај стратешке културе, Снајдер је тврдио да елите артикулишу јединствену културу у вези са безбедносним и војним пословима која представља широку манифестацију јавног мишљења, социјализовано унутар карактеристичног начина стратешког мишљења. Греј каже да „нико и никаква институција не могу деловати ван културе, а природа и функција стратегије су постојане и универзалне и она, такође, у својој специфичној и динамичкој историјској форми и садржају, неизбежно је културна.“⁴⁴ Зато, према његовом мишљењу, култура и њени аспекти, као што су јавни, војноорганизациони и стратегијски, од виталног су друштвеног значаја.

Однос стратешке културе и стратегије тешко је ухватљив за теоријско промишљање и дефинисање. Синтагма стратешка култура упућује на генеричку позицију културе у односу на стратегију, што значи да она, као интегрисани систем симбола и веровања, дефинише дуготрајна опредељења стратегије и концепте о ефикасности војне силе у односима са другим државама. Неспорно је да друштва гледају на свет оптиком сопствене групе и тумаче остала друштва унутар сопствених оквира и на различите начине, што значи да стратешка култура може да представља трајно наслеђе у националној стратешкој ми-

⁴³ Станислав Стојановић, Зоран Јефтић, „Савремени свет и стратегијска мисао“, Садржај безбедносних изазова Србије на почетку 21. века, Иновациони центар, Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 122.

⁴⁴ Colin Gray, *Modern Strategy*, Oxford University Press, New York, 1999, p. 129.

сли.⁴⁵ И Сун Цу Ву, Тукидид, Каутиљо и други значајни мислиоци наглашавали су значај културе и њене релације са стратегијом. Клаузевиц је сматрао да субјективну страну рата која се константно мења посебно обликује стратегијска култура зараћених страна, наглашавајући да је елиминисање морала непријатеља циљ стратегије на бојном пољу.

Нема дилеме да разлике у стратешкој перцепцији и присуство различитих стратешких перспектива, односу према рату, национални тип ратовања су добрим делом последица специфичног културолошког оквира. Та претпоставка не умањује необичну комплексност односа између културе и стратегије, јер је реч о различито утемељеним концептима, због чега је њихов однос комбинација дискурзивних и недискурзивних израза. Култура је субјективни и емоционални ентитет и процес и, самим тим, недвосмислено непредвидива, док стратегија, као примарно рационално утемељен концепт, управо непредвидљивост сматра обележјем нестратешког мишљења. Различита концептуална заснованост отежава могућност објективног сагледавања тог односа, посебно мерења и квантификовања интензитета и карактера утицаја културе на стратегију.

Тешко мерљив однос стратешке културе и стратегије може се, према мишљењу Лантиса и Ховлета, сагледавати кроз неколико нивоа. Први ниво подразумева поглед на културу као вредносно утемељење стратешког понашања.⁴⁶ Друго становиште посматра културу као феномен који може да објасни готово све у међународној политици. Према њиховом мишљењу, стратешка култура, као независна варијабла, објашњава одлучивање у међународној политици боље него што то чине неореализам или неолиберализам. Трећи Лантисов ниво наглашава да се аспекти људског понашања могу схватити само ако се уроне у оквир стратешке културе.⁴⁷ Лантисова матрица сагледавања односа стратешке културе и стратегије отвара могућност да се јасније артикулишу и препознају њихови зајамни утицаји.

Теоретичари се слажу да култура пружа вредносни оквир стратегији, подједнако када је реч о онима које имају *универзално важење* и оне специфичне вредносне аспекте који се тичу политичке заједнице. Свако понашање и деловање у међународној политици је, у мањој или већој мери, обликовано културом. У том смислу стратешка култура дефинише основне претпоставке о карактеру стратешког окружења једне заједнице, о природи односа и доминантним обрасцима понашања и начину интерпретације реалности међународне политике, природи противника и карактеру претњи и угрожавања, као и концептима силе и њеној делотворности. На темељу историјског и другог искуства стратешка култура даје категоризацију односа са другим политичким заједницама, нудећи матрицу пријатељства и непријатељства, сугеришући природу односа са државама у ближем и даљем окружењу. Истовремено, то је и доживљај супериорности или инфериорности, респектовања или омаловажавања, односно одређивање геополитичког кода, као начина на који се сагледава и види позиција једног политичког колективитета у односу на суседе и друге даље и ближе државне заједнице.⁴⁸ Стратешка култура има нарочит значај за стратешко одлучивање у контексту утемељења вредности друштвене заједнице. Митовима, симболима и народним пре-

⁴⁵ *Nayef Al-Rodhan*, исто.

⁴⁶ *J. Lantis, D. Howlet*, *Strategic culture*, p. 78.

⁴⁷ Исто, *стр.* 78.

⁴⁸ *Зоран Килибарда*, *Основе геополитике*, ФБ, *Службени гласник*, Београд, 2008, *стр.* 19.

дањима стратешка култура креира вредносни оквир једне заједнице, као полазне основе стратешког мишљења о начинима и путевима њеног развоја и прогреса. Полазећи од тога да вредносни систем једне заједнице представља њен значајни интегративни оквир и основ друштвено пожељног понашања њених припадника, вредности се сматрају прворазредним садржајем у стратегији, посебно оне које завређују највећу друштвену пажњу. Стратешка култура својим садржајима профилише вредности као оквир за оријентацију у људском понашању, нудећи и њихово место у хијерархији друштвених вредности, уз јасну промоцију оних које представљају врховне етичке и естетске стандарде. Тако стратешка култура кроз митове, историјско искуство и општеприхваћене наративе упућује на посебан друштвени однос према вредностима, као што су мир, слобода, интегритет. Независност и слобода су вредности које, посебно код малих и угрожених држава, имају посебан друштвени респект, па се одбрана земље третира посебном чашћу, што се даље исказује и кроз нарочито неговани друштвени однос према војсци. Те вредности су стубови националног идентитета који обликују колективни идентитет и одређују циљеве и начине за њихово достизање, па зато представљају и кључна полазишта у дефинисању стратегије.

У средишту стратешке културе су питања и погледи према коришћењу војне силе, односно начин ангажовања и начин коришћења силе.⁴⁹ Наиме, специфичан вредносни миље исказан у стратешкој култури креира оквире за однос према рату али и начину ратовања, промовишући специфичне приступе употребе војне силе. Култура као чинилац сукоба веома утиче на обликовање односа према начину демонстрирања војне силе, промовишући офанзивни или дефанзивни стратешки стил. Бројни су стратегији који су препознавали разлике у приступу рату и користили таква сазнања као предност у начину употребе својих војних ефектива. Велика заинтересованост теоретичара за однос стратегијске културе и националног типа ратовања, посебно се испољила у 20. веку, у којем су сукоби задобили планетарне размере. Харт је заступао став да је традиционални британски приступ рату индиректни приступ који избегава директне нападе на главне снаге непријатеља. Тврдио је да су тешки порази у рововима на Западном фронту у Првом светском рату били последица одступања од тог традиционалног приступа. Греј пише о совјетском националном стилу који је снажно милитаризован и, као такав, представља оквир за специфичан начин социјализације Руса. Истражујући амерички стил ратовања, Виегли тврди да се у политичком деловању Америке може јасно сагледати стратешки приступ који се заснива на стратегији уништења, која подразумева директну конфронтацију, интензиван приступ борби и доминацију ватрене моћи. Тврдио је да наратив о глобалној мисији Америке снажно опредељује наглашени офанзивни карактер вођења рата, који подразумева комплетну деструкцију оружаних снага и пораз непријатеља. Осамдесетих година прошлог века говори се и о кинеском стилу у култури и вођењу рата који је производ хиљадаугодишње цивилизације ове државе. Иако је тешко тврдити да стратешка култура води само једном типу понашања, укључујући и стил ратовања, извесно је да њени бројни садржаји јасно сугеришу основе преовлађујућег стила.

⁴⁹ Craig B Greathouse, „Examining the Role and Metodology of Strategic Culture”, Risk, Hazards& Crises in Public Policy: Vol. 1: Iss. 1, Article 5.

Сматра се да су у средишту стратешке културе погледи државе који се односе на коришћење војне силе и да стратешке вредности и идеје друштва утичу на одлуке о томе како и када треба користити војну силу.⁵⁰ Начин на који се перципира војна сила и њено коришћење у заштити примарних вредности и интереса једног друштва представља оквир у којем стратешка култура има посебну улогу. Веома снажан осећај стратешке културе за питања војске фокусиран је на друштвену улогу оружаних снага као инструмента спољне, безбедносне и одбрамбене политике, на суштинске задатке оружаних снага и приоритете њиховог деловања, као и односа према одбрани територије као примарног приоритета.⁵¹ Посебно значајан сегмент односа према питањима војске огледа се у садржајима стратешке културе у којима се исказује став према значају и делотворности силе, као важном начелу односа међу људима и њиховим заједницама, и моделима офанзивног или дефанзивног војног организовања.

Снажан и особен карактер цивилно-војних односа, преплитање народне и војне традиције, као и бурна историјска динамика европских и других народа учинили су војску институцијом од највећег друштвеног значаја. Стога су политичке елите настојале да изграђују вредносно што утемељенији однос према њој. Друштво је зато развило културолошке обрасце који фаворизују друштвену позиционираност војске, а војни позив је управо зато сврстан у елитни, чиме му је одређен и високи друштвени респект. Тај повлашћени положај огледао се у третирању војне обавезе као посебне, а служење војног рока сматрало се нарочитим чином друштвене легитимације мушкараца, јер „онај који није био за војску није био ни за живот“. Тако високо вредносно третирање војске, посебни церемонијали одласка у војску наглашавају нарочит стратешки однос према војсци. Такође, војничка и официрска част, која почива на највишем степену жртвовања за интересе државе, нашли су свој одраз у садржајима стратешке културе којима се исказује снажан друштвени респект за такве врсту оданости интересима заједнице.

Стратешка култура има значајну улогу у функција социјализације идентитета и друштвеног карактера који је заједнички већини чланова исте културе, а усмерен је на очување посебности те друштвене групе. Тај аспект снажно се рефлектује у стратегији и препознаје кроз начине и инструменте за заштиту виталних вредности. Стратешка култура, као слојевит и комплексан феномен, подразумева систем друштвених вредности из којих су изведене норме чијом институционализацијом настају друштвени карактери и културни обрасци као важни регулатори друштвеног понашања. Важан аспект социјализације друштвеног карактера јесте регулисање енергије чланова друштвене групе на начин који ће побољшавати функционисање одређеног друштва, посебно однос према одбрани тог друштва.⁵²

Познато да су идентитетска одређења кључна за стратегију, а на нивоу стратешке културе обједињавају се специфична индивидуална и друштвена обележја једног колективитета. Стратешка култура кроз идентитетске и друге садржаје умногоме утиче на основе јединства политичке заједнице, подстичући процесе мобилизације и

⁵⁰ Craig B. Greathouse, исто.

⁵¹ Biehl Heiko, Giegerich Bastian, Jonas Alexandra, *Strategic Cultures in Europe*, Springer VS, Potsdam Germany, 2013.

⁵² Значај идеја и њихове социјализације задобија на значају појавом конструктивизма који је је подстакао размишљања да културолошки фактори подједнако могу да буду утицајни као и материјални фактори у међународној безбедности.

хомогенизације. Питање друштвене мобилизације и хомогенизације око виталних вредности друштвене заједнице и оданост њиховој заштити представљају темељ добре стратегије, имајући у виду да основ за добру стратегију, како тврди Броди, јесте добра антропологија и добра социологија.⁵³ Када је реч о стратегији, посебно је значајно питање колико је она остварљива, што најнепосредније зависи од расположивости ресурса, али и спремности људи да је спроведу. Мобилизација нације на највеће жртве, када је реч о виталним националним вредностима, јесте кључ да је стратегија успешна. Другим речима, однос према тим вредностима подразумева и снажне мобилизаторске аспекте; способност да се мобилише нација је суштински значајна за стратегију, за управљање спољном и унутрашњом политиком, али је апсолутно од највећег значаја за рат.⁵⁴ Вредности слободе, идентитета и интегритета увек су биле снажан мотив за пуну мобилизацију чланова једне друштвене групе.

Несумњиво је да су таква вредносна полазишта стратегије важна претпоставка и њене остварљивости, јер само морално утемељена стратегија може да буде императивна, а култура одувек представља опредељујућу компоненту морала.⁵⁵ Стратешка култура, као специфичан аспект културе, представља оквир који значајно опредељује природу и карактер рата и извор снаге и постојаности борбеног морала. Рат је акт силе којим се непријатељ приморава да испуњава нашу вољу, што значи да циљ рата није да се непријатељ уништи већ да се подреди нашој вољи. А воља је, како Клаузевиц тврди, сама по себи морални квалитет.⁵⁶

Урушавање националног идентитета и ерозија способности заштите националних вредности такође су повезани са стратешком културом. Уколико традиционална национална култура слаби, онда њено место заузима култура других држава, што посебно долази до изражаја након великих националних посрнућа, када социјална моћ стратешке културе еродира. Посебно питање односи се на значај стратешке културе на очувању идентитетског одређења у контексту глобалних процеса, посебно покушаја вредносне универзализације света. Транснационалне норме и технолошки развој подстичу процесе редефинисања стратешке културе, мењајући друштвену улогу војске и место војне моћи и оквира коришћења силе, па тиме и оквира националних политика.⁵⁷ Такви процеси који су засновани на идеји идентитетске денационализације и државне десуверенизације отварају просторе за снажне друштвене промене, редефинишући национални културолошки контекст. Озбиљна идентитетска искушења Европске уније управо доказују моћ националних стратешких култура, имајући у виду да мирољубива стратешка култура представља прилично нову појаву, веома различиту у односу на стратешку културу која је доминирала стотинама година у Европи.⁵⁸

⁵³ *Bernar Brodie, War and Politics, Macmillan, New York, 1973, p. 332.*

⁵⁴ *Kim Jiyil, исто.*

⁵⁵ *Бројни историјски примери жртвовања за највише вредности заједнице потврђују мобилизаторску снагу стратешке културе. Пример Спартанаца и њихове храбре погибје у Термопилском кланцу, као и пожртвованост Војске Краљевине Србије у Првом светском рату.*

⁵⁶ *Colin Gray, „Out of the Wilderness: Prime time for Strategic Culture”, p. 13.*

⁵⁷ *Jeffrey Lantis, D.Howlet, исто, стр.83.*

⁵⁸ *Роберт Кејган, О рају и моћи, Чаробна књига, Београд, 2003., стр. 13.*

Стратешку културу чине садржаји који дугорочно опредељују стратешко понашање држава, јер се она веома споро мења.⁵⁹ Постојаност стратешке културе отвара просторе и за полемику о њеном догматском карактеру који лимитира понашање и обликује изборе политичких опција који се разматрају.⁶⁰ Управо догматска обележја проблематизују опасност доминације стратешке културе над стратешким понашањем, односно потискивање реализма, прагматизма и рационалности у ситуацијама када су радикално угрожене кључне вредности и интереси једне политичке заједнице. Историјско искуство, предања, митови и други изрази стратешке културе имају тенденцију да, промовишући особен начин размишљања и понашања ограниче одговоре на промене у стратешком окружењу, усмеравајући стратешке изборе на начине који често игноришу чињеницу рационалности да се национални интереси штите на начин и у мери који то унутрашње и спољње окружење дозвољава.⁶¹ Проблем је у томе што се дубоки слојеви духовног и историјског националног искуства, који су у миту и предањима изражени симболима и песничким сликама, тешко преводе на рационалне појмове. У таквим околностима, када рационални избори имају тешкоће са снажним осећањима, стратешка култура исказује снажан дисфункционалан утицај на стратегију, чинећи је инертном и мање прилагодљивом, а тиме и неадекватном и неделотворном. Наиме, познато је да је стратешка култура компатибилна са појмовима који су компатибилни са појмовима чија је рационална утемељеност ограничена. Наравно, то не значи да приступ стратешке културе нужно одбацује рационалност и да стоји насупрот претпоставкама рационалности.⁶² Међутим, симплификујући реалност, стратешка култура може у посебним историјским околностима да постане баласт и да отежава најпримереније стратешко понашање.

Стратешка култура је, као концепт који је примарно вредносно утемељен, пре свега субјективни и емоционални ентитет и процес и самим тим суштински непредвидив.⁶³ Значајан аспект људске природе су и емоције и страсти, због чега људи индивидуално или колективно, не размишљају нити се понашају увек на рационалан начин, што значи да стратешка култура може да поспешује, али и да ограничава активности и понашања која се односе на стратешке изборе, приоритете, безбедност, дипломатију и употребу силе.⁶⁴ Другим речима, начин деловања стратешке културе заснива се на емоцијама, страстима и афектима, не водећи рачуна о ефектима таквог деловања.

Неки аутори сматрају да посебност стратешке културе као друштвеног феномена јесте способност да објасни разна „ирационална понашања” држава. Под термином „ирационална” углавном се подразумева неочекивано, односно, са становишта реалистичке теорије у међународним односима – необјашњиво понашање, као што је улазак у војни сукоб са много моћнијим и бројнијим противником у којем се по-

⁵⁹ Alastair I. Johnston, „Thinking about Strategic culture”, *International security*, 1995, Vol. 19 No. 4 pp 33-64.

⁶⁰ Greathouse B Craig, *исто*.

⁶¹ Jeffrey Lantis, D. Howlet, *исто*, стр. 77.

⁶² Alastair I. Johnston, *исто*.

⁶³ Jiyul Kim, *исто*.

⁶⁴ Исто.

бедник зна још на самом почетку.⁶⁵ Стратешка култура која своје темеље гради на наративу какав је косовски мит, који велича нематеријалне вредности, храброст и безгранично жртвовање отвара дилему о цени једног такво стратешког опредељења. Питање је и колико стратешка култура може да буде препрека избору најрационалнијег стратешког избора.

Иако је јасно да мноштво околности које отежавају да се довољно прецизно утврди обим и снага утицаја стратешке културе на стратегију, трајност, правилност и непрекидност одређеног типа понашања потврђују значај нематеријалних фактора у стратешком понашању државе. Другим речима, значајни аспекти безбедносног окружења у којима егзистирају државе су културолошки и институционално, а не само материјално одређени.⁶⁶

Закључак

Као феномен који дефинише начин размишљања и деловања, култура представља фундаменталан, мада не и једини фактор који дефинише стратешке одговоре. То не значи да она нужно мора да има привилеговану позицију, али пракса да се значај културе често превиђа и занемарује, посебно у традиционалним приступима промишљања комплексних стратешких изазова носи значајна ограничења. Култура као својеврсно друштвено наслеђе и дух народа који је отелотворен у језику, уметности, обичајима и традицији представља основ самовредновања и вредновања других, као и основ огромне социјалне енергије и политичког утицаја. Давно изречени став Сун Цу Вуа да се не мораш плашити резултата стотине битака уколико познајеш свог непријатеља и уколико познајеш самог себе, није изгубио на значају. Актуелизовани цивилизацијски и културни фактори глобалних односа, као и најаве да ће будућност глобалних односа зависти од исхода сучељавања цивилизацијских блокова потврђују изузетну друштвену моћ културе као све снажнији основ практиковања стратешке моћи.

Познавати противника и себе јесте, у основи, суштински конструкт стратешке културе. Стратешка култура као комплет базичних претпоставки, вредности, норми и вредновања и синтетизованог стратешког знања, трајно обликује колективно схватање и разумевање. Национална историја, митови, традиција и морал, као садржаји стратешке културе, представљају незаобилазан основ за утемељено стратешко размишљање и понашање. Посебно је значајно истаћи да се природа стратешке културе испољава неупитно, што упућује на закључак да је њен утицај на утврђивање и обликовање садржаја стратегије такав да се ван тог контекста стратешко понашање не може ваљано проучавати, а још теже разумети.

Као брижљиво утврђени пројекат усмерен према циљу стратегија се не своди само на политику, укључујући и идеологију, већ и на културу, која представља њен

⁶⁵ У таква понашања неретко се убрајају значајни догађаји из српске историје, као што су Косовски бој, Први и Други српски устанак, улазак у рат против Аустро-Угарске 1914. године, 27. март 1941. године, супротстављање НАТО агресији на СРЈ.

⁶⁶ Peter J. Katzenstein, *The Culture of National Security Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996, p. 33.

полазни вредносни оквир. Рационалан стратешки мотив стратегије, као основ прагматичног друштвеног деловања, садржан је у захтеву да се проблематични процеси и деловање уперени против једне заједнице ставе под контролу. Међутим, свођење стратегије само на рационално утемељено пројектовање уз истовремено испуштање из вида чињенице да се индивидуална и колективна стања егзистенције карактеришу и спонтаним деловањем које своје утемељење имају у култури, веома често могу да представљају увод у неуспех. То значи да стратегија, као посебно осмишљена пракса, али и као наука, у најширем смислу садржи изразите културне премисе, па је културни угао посматрања политичких, војних и културних пракси неопходан за дубље разумевање стратешких избора.

Однос стратешке културе и стратегије, иако трајан и нераскидив, остаје и даље до краја нерасправљен однос. Стратешка култура је, најчешће, само један од мноштва фактора који утичу на стратешко понашање државе и тешко је прецизно утврдити обим и снагу утицаја који она има на стратегију. Концептуализација и практиковање стратегије није могуће без стратешке културе, посебно ако се зна да се она не креира и не пројектује у културолошком вакууму и без сагледавања дубљег смисла догађаја. Тек стратегија која почива на широко утемељеној идеолошкој, политичкој и културолошкој сагласности може се сматрати стратешким одговором. Исходи стратегије нису гарантовани, али комплементарност и склад стратешке културе са стратегијом увећава успешност стратегије. Игнорисање стратешке културе представља опасност за безбедност једне заједнице, па свака стратегија која игнорише стратешку културу то чини на сопствену штету.

Литература

[1] Al-Rodhan Nayef, „Strategic culture and Pragmatic National Interest”, *Conflict and Security*, July 2015.

[2] Betts Richard, „Is Strateg an Illusion” *Internal Security*, 25:2.

[3] Biehl Heiko, Giegerich Bastian, Jonas Alexandra, *Strategic Cultures in Europe*, Springer VS, Potsdam, Germany, 2013.

[4] Brodie Bernar, *War and Politics*, Macmillan, New York, 1973.

[5] Brodie Bernar, „Strategy as a Science,” *Strategic studies Reader*, edited by T.Mahneken, J.Maiolo, Routledge, New York, 2008.

[6] Душан Вишњић, *Стратегија државе као судбина нације*, ВИЗ, Београд, 2006.

[7] Глишић Дарко, „Утицај стратешке културе на стратешко мишљење и деловање Сједињених Америчких Држава у домену националне безбедности на почетку 21. века”, завршни рад, ГШУ ВА, Београд, 2018.

[8] Gray Colin, „Why strategy is difficult”, *Strategic studies A Reader*, edited by T.Mahneken, J.Maiolo, Routledge, New York, 2008.

[9] Gray Colin, „Out of the Wilderness: Prime time for strategic Culture” National Institute for Public Policy, Publication No. 0004, 2006.

[10] Gray Colin, *Modern Strategy*, Oxford University Press, New York, 1999.

[11] Gray Colin, „Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back”. *Review of International Studies* 25: 49-69. 1999.

[12] Greathouse B. Craig, „Examining the Role and Metodology of Strategic Culture”, *Risks, Hazards&Crisis in Public Policy*: Vol.1: Iss. 1, Article 5 <http://www.psocommons.org/rhcpp/vol1/iss1/art5>

- [13] David Jablonsky, „Why is Strategy difficult” *Guide to Strategy*, US Army College, February 2001.
- [14] Ermarth W. Fritz, „Russia’s Strategic Culture: Past, Present, and... in transition?” Defense Threat Reduction Agency Advanced Systems and Concepts Office, Comparative Strategic Cultures Curriculum, 2006.
- [15] Johnston I Alastair, „Thinking about Strategic culture”, *International security*, Vol.19 1995.
- [16] Katzenstein J.Peter, *The Culture of National Security –Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.
- [17] Кејран Роберт, *О рају и моћи*, Чаробна књига, Београд, 2003.
- [18] Kenedy Robert, „The elements of strategic thinking”, *Teching Strategy: Challenge and Response*, Strategic Studies Institute, U.S.Army War College, 2010.
- [19] Килибарда Зоран, *Основе геополитике*, ФБ, Службени гласник, Београд, 2008.
- [20] Jiyul Kim, „Cultural dimension of strategy and policy”,
<http://www.StrategicStudiesInstitute.army.mil/>
- [21] Lantis S. Jeffrey, Darryl Howlet, „Strategic culture”.
- [22] Kerry Longhurst, *Germany and the use of force*, Manchester University Press, Manchester and New York, 2004.
- [23] Mahneken T, Maiolo J, *Strategic studies A Reader*, Routledge, New York, 2008.
- [24] Poirier Lucian, „Misliti strategijski”, *Strategiquement*, br.49/9.
- [25] Rasmussen Vedby Mikel, „What is the Use of It: Danish Strategic Culture and Utility of Armed Force”, *Cooperation and Conflict : Journal of the Nordic International Studies Association* Vol. 40 (1): 67-89
- [26] Симић Драган, *Светска политика*, Чигоја штампа, Београд, 2009.
- [27] Smith B. Stephen, „The Geographic Origins OF Strategic Culture”, *Journal of Humanities and Social Sciences*, Khazar University, Baku, Azerbaijan
- [28] Snyder Jack, *The Soviet Strategic Culture:Implications for Limited Nuclear Operations*, Rand Corporation, Santa Monica, 1977.
- [29] Стојановић Станислав, Јефтић Зоран, „Савремени свет и стратегијска мисао”, *Садржај безбедносних изазова Србије на почетку 21. века*, Иновациони центар, Факултет безбедности, Београд, 2014.
- [30] Strachan H., „The lost mening of Strategy”, *Strategic studies A Rader*, edited by T. Mahneken, J. Maiolo, Routledge, New York, 2008.
- [31] Шушњић Ђуро, *Теорија културе*, Завод за уџбенике, Београд, 2015.
- [32] Zaman Uz Rashed „Straetgic Culture: A Cultural Understanding of War”
<http://dx.doi.org/10.1080/01495930802679785>